

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Пожоджука Дмитра Дмитровича

«Традиційне скотарство в календарно-побутовій обрядовості волинян

(загальноукраїнські риси та локальні особливості)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертації

Скотарство – другий за значимістю вид сільськогосподарських занять українців після землеробства. Тому дослідження усіх його аспектів відіграє важливу роль в розумінні способу життя, побуту та навіть способу мислення українців. Тема дослідження актуальна, особливо в сучасних умовах маргіналізації скотарства, яке перетворилося в нашій державі на своєрідну «шагренеvu шкіру» яка постійно зменшується навіть в традиційних для нього регіонах. Водночас, спроба відродити промислове тваринництво у великих корпораціях та фермах не показує взаємозв'язок з традиційною духовною культурою, обрядами, притаманними традиційному народному скотарству. Територія історико-етнографічної Волині, незважаючи на значні творчі здобутки сучасних етнологів, на відміну від Поліського терену та етнографічних районів українських Карпат, і досі є незвіданою з погляду комплексного та послідовного історико-етнологічного дослідження традиційного скотарства. Вітчизняні дослідники традиційного скотарства в основному працювали над матеріальною складовою, охоплюючи тематику обрядового аспекту лише частково. Натомість питання скотарської духовної культури студіювали зазвичай етнолінгвісти, фольклористи, зрідка вчені-етнологи, які опосередковано охоплювали скотарство поряд з своїми основними дослідженнями. Відтак, актуальність дослідження визначає потребу додаткового аналізу скотарсько-побутової обрядовості волинян з характеристикою загальноукраїнських рис та регіональних особливостей.

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів

Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому викладено авторський підхід до вивчення даної проблеми. План роботи структурований, продуманий. У вступі добре визначена мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки та територіальні межі дослідження.

Дмитро Дмитрович на основі опрацювання польових матеріалів і відповідної наукової літератури, цілком логічно поділив скотарський календар волинян на два періоди – літній (період пастівницького сезону) і зимовий (період стійлового утримання худоби). Дата початку першого вигону худоби на пашу знаменувала старт пастівницького сезону, констатує автор. Дата завершення випасу свійських тварин позначала початок їх стійлового утримання. Встановлено, що скотарські звичаї та обряди періоду стійлового утримання худоби суттєво відрізняються від звичаєвості пастівницького сезону. Зокрема, саме на пастівницький сезон припадають пікові дні відьомської активності. З'ясовано, що свято Юрія було знаковим днем, який остаточно знаменував перехід від стійлового утримання худоби до її перебування на підніжному кормі. Водночас можна стверджувати про цілий ряд винятків із загального правила.

Крізь призму скотарської обрядовості волинян простежено суттєві зміни, що стосуються апотропеїчних загроз. Так, якщо у ХІХ столітті фіксувалася інформація про небезпеки у формі пошестей (епізootій), вовків та гадюк, то на початку ХХІ ст. такі відомості зустрічаються хіба що у формі пережитків. Так звані вовчі свята повністю втратили свою семантичну специфіку. Дні св. Миколая, св. Власія перестали бути особливими з погляду скотарства.

Еволюціонували і погляди на нечисту силу. Наприклад, якщо всередині ХІХ ст. збирали росу у відро по межах пересічні господині, то наприкінці ХХ ст. це робили тільки «злі» відьми, які мали на меті такими вчинками позбавити корів молока, а вже на початку ХХІ ст. «й ті повмирили». Зазнали трансформації різдвяно-новорічні обряди, пов'язані з упряжжю молодих волів та «полазником».

Через зміну форми випасу худоби знецінилася роль пастуха. Наприклад, уявлення про місце пастуха в різдвяно-новорічних обрядах тепер вкрай розмиті. Водночас у волинян до сих пір залишається ключовою роль господаря під час

виконання скотарських обрядів, зокрема йдеться про процес ритуальної годівлі тварин під час різдвяно-новорічних та великодніх свят, а також про ритуал окроплювання худоби свяченою водою на Водохреща або напередодні цього свята.

В цілому, пропонована праця є першим у сучасній етнологічній науці комплексним дослідженням скотарської звичаєво-обрядової культури. У науковий обіг уведено ряд нового фактографічного матеріалу з теренів історико-етнографічної Волині. Вивчення, опис і узагальнення традиційної скотарської календарно-обрядової тематики відкриває шлях до вирішення складних наукових питань і надасть можливість: дивитися на народний календар крізь призму не тільки землеробської, але і скотарської обрядовості; простежити шляхи видозміни архаїчних елементів скотарської обрядовості; вивчати зв'язок демонологічних персонажів з домашньою худобою та продуктами тваринництва; визначати ареали побутування реліктових скотарських звичаїв та обрядів в українців зокрема та в слов'ян загалом.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором вирішень, висновків, рекомендацій

Одержані результати є науково обґрунтованими і достовірними, оскільки повністю підтверджуються сучасними та взаємодоповнюючими методами досліджень. Одержані результати багаторазово апробовано у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях та перевірено під час рецензування публікацій у фахових виданнях України, в тому числі у науковому виданні іноземної держави. Варто зауважити, що усі статті Д. Походжука опубліковані одноосібно.

Новизна і оригінальність

Д. Походжук уперше комплексно розглянув традиційні скотарські звичаї та обряди у територіальних межах Волині як історико-етнографічного району; ввів у обіг ряд нових польових етнографічних матеріалів з ділянки досліджуваної теми; залучив широкий спектр порівняльного матеріалу зі слов'янських теренів.

Здобувач виявив: відмінності скотарського календарного циклу волинян від землеробського; оказіональні ознаки окремих звичаїв та обрядів, які прийнято вважати пов'язаними з конкретними святковими датами народного календаря; ключові проміжки часу, призначені для ритуальної годівлі худоби.

Вагомим здобутком автора є виявлений і описаний у широкому порівняльному контексті локальний звичай «викрадення корів» на Трійцю. Дмитро описує також цікавий обряд «волочило» і порівнює його використання в різних місцевостях, дає обширні пояснення і коментарі. Виокремлює автор важливість свята Св. Юрія для скотарських традицій волинян, вказує на скотарські звичаї та обряди, які були типовими для теренів історико-етнографічної Волині.

Академічна доброчесність

У тексті дисертації та наукових статтях авторства здобувача порушень академічної доброчесності (ознак фальсифікації чи академічного плагіату) не виявлено. Дисертація містить посилання на відповідні джерела.

Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації

Історіографія та джерельна база дослідження. Перша частина написана добре, присутній аналіз літератури, хіба в кількох місцях історіографічний огляд схиляється більше до бібліографічного переліку, але це не згіршує враження від цієї частини. Ну хіба з етичних міркувань можна було б забрати абзац з оглядом доробку автора дисертації.

Дмитро поділив джерела на 10 блоків: 1. *Статті і замітки на етнографічну тематику, опубліковані у польських періодичних виданнях довоєнного та міжвоєнного часу.* 2. *Народознавчі праці польських дослідників, видані наприкінці XIX ст.* 3. *Публікації священників Російської Православної Церкви.* 4. *Матеріали з архіву та бібліотеки Російського географічного товариства.* 5. *Роботи етнографічного та фольклорного змісту українських дослідників другої половини XIX - середини XX ст.* 6. *Томи корпусів експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «етнографічний образ України» ІМФЕ ім. М.Т. Рильського.* 7. *Опубліковані етнолінгвістичні студії фахівців з Кам'яця-*

Подільського. 8. Дослідження сучасних народознавців. 9. Неопубліковані архівні справи фонду Р-119. 10. Польові матеріали, зібрані автором особисто. Можливо, доцільніше було б класифікувати джерела за типами і видами, а не поділяти їх аж на 10 груп.

Другий розділ. Дмитро починає виклад відразу з радянських часів, хоча було б цікаво спочатку дізнатись про традиції, які панували там раніше. Дмитро активно використовує порівняльний аналіз, детально описуючи також весняний випас на Харківщині, Гуцульщині, Бойківщині, навіть в росіян Прикам'я, без чого вже можна було і обійтись. Вражають висновки в кінці розділу – майже дві сторінки.

Третій розділ здобувач присвячує Великоднім, Троїцьким та Іванівським скотарським обрядам, ритуальній годівлі худоби більшу частину розділу. Автор зосереджується на порівняльному матеріалі з російських губерній і надмір покликається на російських авторів (як і в наступних розділах). На нашу думку, у більшості випадків цілком вистачило б і українських прикладів. В цілому дуже цікавий розділ, ілюстрований багатими етнографічними свідченнями, чого вартують матеріали, зібрані Володимиром Шухевичем про використання голок в магії, своєрідні гуцульські мольфари вуду тощо.

Вказані зауваження є рекомендаційними і на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи не впливають.

Загальні висновки та оцінка дисертації

Дисертація за структурою, мовою та стилем викладення відповідає вимогам МОН України. Дисертацію заслухано та обговорено на фаховому семінарі кафедри етнології історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. У ході обговорення дисертації суттєвих зауважень, які стосуються суті роботи, не було висловлено.

В цілому дисертаційна робота Походжука Д. Д. «Традиційне скотарство в календарно-побутовій обрядовості волинян (загальноукраїнські риси та локальні особливості)» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія», є завершеною самостійною науковою працею в межах поставлених завдань, у якій науково

обґрунтовано теоретичні положення даної проблематики, введено в обіг ряд нових польових етнографічних матеріалів, з'ясовано локальні звичаї та обряди.

За актуальністю обраної теми, обсягом, достовірністю та рівнем апробації отриманих результатів, науковою новизною, обґрунтованістю висновків, практичною цінністю дисертаційна робота **«Традиційне скотарство в календарно-побутовій обрядовості волинян (загальноукраїнські риси та локальні особливості)»** та опубліковані за її результатами наукові праці відповідають вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор, **Походжук Дмитро Дмитрович**, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історичного краєзнавства
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доцент

Роман ГЕНЕГА